

Meesterproef 2017 Erfgoed en Herbestemming

Voor de tiende keer in achttien jaar laat de Meesterproef jonge, beloftevolle ontwerpers los op een aantal uitdagende projectsites. De ontwerpwedstrijd van de Vlaams Bouwmeester richt zich specifiek op pas afgestudeerde architecten. Voor de winnende ontwerpers is de Meesterproef niet alleen een kans om een eerste opdracht te realiseren, maar ook om fundamentele ervaring op te doen met publieke opdrachten. De opdrachtgevers kunnen dan weer creatieve ideeën en nieuwe inzichten putten uit het jeugdige enthousiasme. Ze worden hierin begeleid door ervaren projectregisseurs. Met hun expertise in onderwijs en praktijk helpen zij de geestdrift van de jonge ontwerpers resoneren met de ambities van publieke bouwheren. Daarenboven wordt aangestuurd op samenwerkingen met beeldende kunstenaars. In essentie wijkt de recentste editie niet veel af van de voorgaande. Toch zijn er een aantal opmerkelijke verschillen. Er werd afgestapt van de traditie om de projectsites in één centrale ‘gaststad’ te zoeken. In plaats daarvan werd de Meesterproef 2017 gericht op het thema Erfgoed en Herbestemming. In een steeds verder volgebouwd Vlaanderen is een innovatieve omgang met ons bestaande patrimonium fundamenteel. Weldoordachte herbestemming is vaak de beste garantie tot duurzaam behoud en beheer van waardevol erfgoed. Hierbij is de rol en verantwoordelijkheid van ontwerpers cruciaal. Voor deze specifieke editie werd er een samenwerking opgezet tussen het Team Vlaams Bouwmeester en het agentschap Onroerend Erfgoed. Met deze samenwerking willen de Vlaams Bouwmeester en het agentschap jonge architecten en beeldend kunstenaars introduceren in de wereld van onroerend erfgoed. De inspiratie van jong ontwerpbloed kan de blik op erfgoed opentrekken en het verschil maken voor de activering van beschermde sites. De erfgoedproblematiek is voor veel pas afgestudeerde architecten nog onontgonnen terrein. Daarom werd voor de deelnemers aan de Meesterproef een inspiratieweek georganiseerd met thematische lezingen, workshops, debatten en plaatsbezoeken. De Kunstcel, die de Bouwmeester ondersteunt bij het beleid en de praktijk van kunst in opdracht, schakelde curator Evelien Bracke in als adviseur. Zij maakte een selectie van jong artistiek talent dat vanaf de inspiratieweek hetzelfde parcours doorliep als de ontwerpers en voorstellen mocht indienen voor kunstintegratie op de sites.

De selectie van zes herbestemmingsprojecten resulteerde in een zeer divers palet aan ontwerp opdrachten gaande van een modernistisch buitenzwembad tot een neogotische duiventil. Samen met de erfgoedconsulenten, de toekomstige bouwheren en de projectregisseurs werden voor alle sites herbestemmingsopdrachten en projectdefinities uitgeschreven. Naast het inhoudelijk verschil, is ook de procedure tot kandidaatstelling aangepast. Vroeger werden de deelnemende architecten voorgedragen door de instellingen waar ze afstudeerden. De Meesterproef 2017 werd opengesteld voor alle architecten die in 2014, 2015 of 2016 afstudeerden. Meer dan honderd ontwerpers stuurden een motivatiebrief en portfolio in. Veertig van hen mochten in april deelnemen aan de inspiratieweek, waar ze konden kennismaken met de projectregisseurs en de opdrachtgevers van de zes geselecteerde projectsites. Op basis van hun visienota, stroomden uiteindelijk achttien architecten en vijf kunstenaars door naar de eigenlijke wedstrijd fase. Zij werkten een schetsvoorstel uit gedurende een week in het Atelier Bouwmeester, onder begeleiding van een projectregisseur, de erfgoedconsulent en de opdrachtgever.

Kunstenaars konden hun kandidatuur volledig autonoom indienen. Zo worden gedwongen huwelijken met ontwerpers vermeden. Op het einde van de week werden alle voorstellen aan een jury voorgelegd. Die bestond uit vertegenwoordiging van de opdrachtgever, bijgestaan door de projectregisseur, de erfgoedconsulent, de Vlaams Bouwmeester Leo Van Broeck, de externe deskundige ter vertegenwoordiging van het agentschap Onroerend Erfgoed Miek Goossens en curator Evelien Bracke.

De tumuli van Heers

In het glooiende landschap van Heers liggen twee Gallo-Romeinse grafheuvels, allebei eigendom van de provincie Limburg. De opdracht van de Meesterproef vraagt een herwaarderingproject dat de tumuli beter tracht te ontsluiten voor het publiek, maar ze tegelijk in hun serene waardigheid laat. Het ontwerp moet ook een meerwaarde betekenen voor de gebruikers van het bestaande fietsroutenetwerk en een rol opnemen binnen het educatief programma van het Gallo-Romeins Museum in Tongeren. Hierbij kan de benadering van beide sites verschillen, aangezien ze een ongelijke beheers- en bewaargeschiedenis doormaakten. De grafheuvel van Vechmaal is zo goed als onaangeroerd gebleven en bevat vermoedelijk nog archeologisch erfgoed. De tumulus van Gutschoven werd voor onderzoek in het verleden deels afgegraven en is nadien gereconstrueerd.

De frictie tussen de funeraire betekenis van de heuvels en de toeristische ambities van de provincie is een extra uitdaging voor de ontwerpers. Bij het voorstel van kunstenaars Elise Eeraerts staat vooral de heractivering van het begrafenisritueel centraal. Zij wil de plek als begraafplaats terug aansluiting laten vinden bij de lokale bevolking. Daarvoor ontwikkelt ze een nieuw ritueel, gelinkt aan de twee tumuli. Dat ritueel ontdebelt 'de uitvaart' in een materieel aspect, het verdwijnen van de lichamelijke resten, en een mentaal aspect, het herinneren van de overledene. Elke site moet een van die twee aspecten belichamen. Voor het 'verdwijningsaspect' wil Eeraerts in Gutschoven een gangpad in de heuvel graven volgens een achthoekig grondplan, wat een eeuwenoude en wereldwijde associatie met funeraire architectuur oproept. De kunstenaars verwijst onder andere naar de Basilica di San Vitale in Ravenna en de Sule Pagode (Stupa) van Yangon in Myanmar. Tijdens het ritueel voltrekt zich een verbrandingsproces in het gangpad waarbij een keramisch aandenken voor de overledene wordt gebakken. De nabestaanden kunnen toekijken hoe de rook uit de heuvel begint op te stijgen en kunnen het object nadien meenemen om het bij te zetten in een herdenkingsmuur die zich bij de tumulus van Vechmaal bevindt. Eeraerts voorziet langs één zijde van het terrein in Vechmaal een ranke wandconstructie met nissen die als een honingraat opgevuld kunnen worden. De andere zijden van het terrein rond de heuvel worden afgeboord met een ha-ha: een soort steile gracht die de heuvel ontoegankelijk maakt zonder dat de visuele continuïteit verstoord wordt. Eeraerts wil ook de wandelafstand tussen de twee locaties actief in het ritueel inzetten als louterend reflectiemoment tussen het fysieke verdwijnen en het bijzetten van het aandenken in de herdenkingsmuur. Ze probeert de symbolische geladenheid van de tumuli opnieuw te activeren met een uniek en gevoelig voorstel dat beide heuvels niet alleen fysiek maar ook

mentaal met elkaar in verbinding brengt. Haar ingrepen zijn zeker voor de lokale bevolking een meerwaarde, maar kunnen ook voor toeristen poëtische rustpunten op hun wandeling of fietstocht worden.

Herbestemming van de duiventil van Hof ter Beke, Wilrijk

Het Hof ter Beke in Wilrijk was oorspronkelijk een acht hectaren groot, rustig gelegen landgoed met lusthof in de zuidrand van Antwerpen. Nu zit het domein volledig ingesloten tussen bedrijventerreinen en baanwinkels en wordt het afgezoomd door de A12, een van de drukste invalswegen van Antwerpen. Het kasteelgebouw op de site is recent als feestlocatie herbestemd. Hiervoor werd op het noordwestelijke deel van het domein een tijdelijke parking voor zeventig wagens aangelegd. Uitgerekend dit kwadrant wordt begrensd door de neogotische muur met serre en duiventoren die onderwerp zijn van deze Meesterproef. Het bouwsel is eigendom van het autonoom gemeentebedrijf AG Vespa en bevindt zich gedeeltelijk binnen de afbakening van een beschermd dorpsgezicht. Uit historische kaarten valt op te maken dat de oostelijke helft van het domein gebruikt werd als kasteelpark en de westelijke helft dienst deed als nutstuin: met boomgaarden, moestuinen, een boerderij en nog andere kleine dienstgebouwen zoals stallen en een schuur. De bouw van de serre met duiventoren op het einde van de negentiende eeuw moet in die context gezien worden.

Charlotte Ardui ziet de duiventil als aanleiding om de volledige open ruimte in de westelijke helft van het domein in te richten als hedendaags 'hof van plaisantie' met kleine tuinpaviljoenen (*follies*) en nutstuinen. Zo scheidt ze naast het loofbos rond het kasteel een tweede sfeer op het domein. Door de tienjarige concessie voor de parking faseert ze haar ontwerp. In een eerste fase richt Ardui zich op de muur met duiventoren. Langs de muur voorziet ze een strook 'productielandschap' met moestuinen. In een van de voormalige serres komt een eetstalletje dat ook door de gebruikers van de KMO-zone naast het domein kan worden bezocht. Om het gesloten en omarmende karakter van de muur te behouden, maakt Ardui slechts drie minimale openingen in de muur. Een eerste verbindt het domein met de achterliggende bedrijventerrein. Een tweede verschaft toegang tot de duiventil, die via een trapmeubel beklommen kan worden. Bovenin wordt het torentje tegelijk uitkijktoren en tweepersoonscongresruimte. De laatste opening in de wand fungeert als 'uitstalraam' voor het eetstalletje. Met haar terughoudende ingrepen behoudt Ardui het dienende karakter van het bouwsel, en laat ze het torentje in al zijn pittoreske eigenheid over het domein uitkijken.

In een tweede fase breidt Ardui haar actieterrein uit. Ze voegt een grid met enkele nieuwe *follies* toe aan de open ruimte die vrijkomt wanneer de parking eenmaal verplaatst is: een prieel als verpoosruimte, een waterbuffer, een picknickplek. Daarbij integreert ze de reeds aanwezige elementen zoals de hoeve, de woning, en de toegangsdreef naar het kasteel. Door de paden niet op de structuur van het grid, maar langs de meest logische looplijnen tussen de verschillende elementen te leggen, creëert ze een speelse parkomgeving die ruimtelijk aantakt op het loofbos rond het kasteel en in al zijn diversiteit een

meerwaarde kan bieden voor een heterogene groep gebruikers op en rond de site.

Het uiteindelijk parkontwerp van Charlotte Ardui zou in die zin prima kunnen inspelen op het project van kunstenares Katinka de Jonge. Zij beoogt een participatief vooronderzoek, dat de ontwerpers kan inspireren. Enerzijds wil ze de duiventilconstructie op de mentale kaart van die vele uiteenlopende gebruikers van de plek plaatsen. De bezoekers van het kasteel, de landbouwer op het terrein, de klanten in de pizzeria om de hoek, de chauffeurs van transportbedrijf Essers, de bestuurders op de A12: zij lijken het bakstenen kleinood amper te kennen. Daarnaast wil De Jonge gesprekken initiëren tussen die verschillende spelers. Wat moet er met de duiventil gebeuren? Waarom is die muur belangrijk?

Om de voortgang van die gesprekken in de ruimte aanwezig te stellen, wil de Jonge communicatiestrategieën ontwikkelen die taaleigen zijn aan de plek. Zo stelt ze een groot billboard voor langs de A12 met quotes uit die gesprekken. Uitspraken als "Van mij mogen ze ervan maken wat ze willen, maar niet afbreken!" of "Die denken dat dat allemaal vanzelf gaat," moeten de bestuurders op de A12 nieuwsgierig maken. Zo wil De Jonge hen naar haar website lokken, waar ze enerzijds meer informatie over het bouwsel verschaft en anderzijds ook een debat over de plek op gang wil brengen. Door de concessie van de parking, wordt de herbestemming van het domein voor tien jaar geblokkeerd. In haar voorstel buigt De Jonge deze beperking om tot een opportuniteit die ruimte en tijd schept om een bewustwordingsproces op gang te brengen en de vele verborgen, vaak disparate verwachtingen, meningen en claims op de site scherp te stellen.

Herbestemming van de kloosterkapel 't Susterhuus Wervik

Zorginstelling De Lovie plant een inclusief woonproject op haar site 't Susterhuus in het centrum van Wervik. Hiervoor nam ze investeringsmaatschappij ION onder de arm. Bedoeling is nieuwe wooneenheden te bouwen waar personen met en zonder verstandelijke beperking kunnen samenleven. Op het domein staat ook een beschermde kapel, waarvan het classicistische interieur door houtwormproblemen volledig ontmanteld werd. De opdracht van de Meesterproef bestaat er niet alleen in voorstellen te formuleren voor de herbestemming van de kapel tot polyvalente ontmoetingsplek. De ontwerpers dienen ook een masterplan uit te werken voor de totale inrichting van de voormalige kloostersite. Hoe kan de kapel de wisselwerking tussen de verschillende bewoners en de buurt bevorderen? Op welke manier kan de site als centrale groene ruimte in het centrum van Wervik ook voor andere gebruikers toegankelijk gemaakt worden? Hoe verhouden de nieuwe woonentiteiten voor inclusief en begeleid wonen van De Lovie zich tot de andere woonentiteiten van ION, en tot het Wervikse stadscentrum?

De drie deelnemende ontwerpers Philippe Breels, Bram Denkens en Jona Moereels besloten de handen in elkaar te slaan en hun drie verschillende scenario's als team voor te stellen. Aan de hand van drie volumestudies onderzochten zij verschillende schakelingen tussen de woonprogramma's van

ION en De Lovie, de mogelijkheden om de kapel tot polyvalente ruimte om te vormen en haar verhouding tot de nieuwe collectieve ruimtes die op de site voorzien worden.

In een eerste voorstel fungeert de kapel, samen met een losstaand volume in het midden van de kloostertuin, als scharnier tussen de woonprogramma's van De Lovie en van ION. Die wooneenheden worden respectievelijk in de bestaande kloostergebouwen en in nieuwe volumes aan de noordzijde van het terrein ondergebracht. De inplanting van het nieuwe volume genereert ook een opsplitsing van de kloostertuin. Een meer intiem gedeelte wordt omarmd door de voormalige kloostergebouwen en de kapel, en een meer open gedeelte ten noorden van de kapel zoekt met enkele openingen in de kloostermuur toenadering tot het stadsleven van Wervik.

Een tweede voorstel gebruikt de bestaande kloostermuur als structurerend element. Nieuwe bouwvolumes worden als plaatselijke verdikkingen van de muur langs de perceelsgrens ingepast. De muur geeft aanleiding tot een lineair circulatietraject waar de ruimtes voor wonen en collectieve activiteiten, dus ook de kapel, afwisselend op aantakken. Het plan versterkt de bestaande ruimtelijke structuur met kloostertuin als het centrale groene hart van de plek door een nieuwe noordelijke vleugel toe te voegen die de omarming van de bestaande zuidelijke vleugel vervolmaakt.

In een derde voorstel wordt de zuidzijde van de kapel opengewerkt en geflankeerd door een nieuw volume met luifel. In dit scenario wordt de site rigoureus opgesplitst: er komt een woonzone met nieuwe volumes in het noorden, terwijl alle collectieve ruimtes ondergebracht worden in het bestaande complex ten zuiden van de kapel. De drie masterplannen bieden valabele en werkbare scenario's voor de sites en vormen samen een sterke basis om een definitief masterplan uit te werken. Aangezien de voorstellen voor herbestemming van de kapel zelf nogal summier zijn uitgewerkt, wordt beslist in eerste instantie de opdracht voor het masterplan te gunnen en een verdere uitwerking voor de herbestemming van de kapel af te wachten.

Herbestemming van de noordelijke vleugel van de boerderij Wortel-Kolonie

In het vierhonderd hectaren grote gebied Wortel-Kolonie, ooit een kolonie voor landlopers en nu beschermd landschap, beheert de vzw Kempens Landschap een oude vierkantshoeve. Inmiddels is twee derde van de boerderij gerestaureerd en herbestemd. De zuidelijke en westelijke vleugels – de oostelijke vleugel is verdwenen – worden bevolkt door een heterogene groep gebruikers: een leefgemeenschap voor mensen met een verstandelijke beperking, een bezoekerscentrum van Natuurpunt en een verblijf voor boerderijklassen en kinderkampen. De Meesterproef focust op de leegstaande noordvleugel van het complex. In samenwerking met het bedrijf Panidur wil men die herbestemmen tot een kruidenboerderij met stokerij, proeverij, winkel en kruidentuin.

Tomas Dirrix probeert het gesloten karakter van de vierkantshoeve te verzoenen met de wens om de stokerij ook visueel in contact te brengen met het omliggende landschap en de terreinen van haar kruidenkwekerij. Door de

buitengevel op te dikken en als ruimte beschikbaar te maken, creëert hij een plek van waaruit je enerzijds het gebouw kan inkijken en anderzijds het omliggende landschap en de kruidentuin kan zien en ruiken. In zijn gevelstudie ging Dirrix op zoek naar analogieën in het landschap, en vond hij inspiratie in de vele bomenrijen die het uitzicht filteren en ritmeren. Hij verkrijgt een gelijkaardige ritmering door de gevel om te vormen tot een stenige loggia, die bemiddelt tussen de stokerij binnen en het landschap buiten. Dirrix kiest ervoor de binnengevel van de stokerij zo goed als ongemoeid te laten, zodat die in eenheid blijft met de andere gevels van de binnenplaats. In zijn ontwerp wordt de noordvleugel meer op de buitenruimte betrokken, dan op de binnenkoer die al door de andere gebruikers van de vierkantshoeve geclaimd wordt. In een eerdere versie van het ontwerp werkte Dirrix nog met een claustra, en de jury wijst erop dat die oplossing misschien nog interessanter is dan zijn huidige voorstel met loggia. De bestaande traveeënstructuur in de hoeve geeft niet alleen aanleiding tot de ritmering van de gevel, maar ook tot een leesbare schakeling van de ruimtes binnenin. Dirrix stelt een organigram voor dat de programma-onderdelen van de stokerij gradueel aaneenrijgt naargelang van hun eerder publieke of private karakter, gaande van het publiek toegankelijke proeflokaal links, tot de technische ruimtes rechts. De koppen van de vleugel zijn gereserveerd voor respectievelijk de winkel en een B&B en kunnen onafhankelijk van de stokerij functioneren. De zolder wordt een soort schatkamer waar hij het rijpingsmagazijn en de kruidendrogerij onderbrengt. Zowel voor de interne organisatie als voor de relaties met het binnenplein en de omliggende landerijen weet Dirrix de complexiteit van de opgave om te buigen in een eenvoudige ruimtelijke structuur. Tegelijk introduceert hij een nieuwe gelaagdheid in het gebouw die die relaties op een poëtische manier verrijkt.

Herbestemmingsonderzoek voor de slagmolen Genk

Het oudste gebouw van Genk, een slagmolen uit 1523, bevindt zich op de grens van het stadscentrum en het waterrijke natuurgebied De Maten, dat deel uitmaakt van het grootste aaneengesloten vijvergebied van België: De Wijers. De watermolen wordt aangedreven door de Stiemerbeek. Hierdoor kan het complex ook als belangrijk knooppunt fungeren in de fiets- en wandelnetwerken langs de Stiemerbeekvallei. Het masterplan voor deze blauwgroene ader, die tot het stadscentrum van Genk voert, is momenteel in ontwikkeling. Van het molengebouw en aanhorigheden is enkel het molengedeelte, met de nog maalvaardige molen, beschermd als monument. Omwille van zijn industrieel-archeologische waarde is het grotere geheel wel beschermd als dorpsgezicht. Op het terrein bevinden zich ook een in onbruik geraakte betonnen zwembad en een belangrijke invalsweg voor de achterliggende woonwijken. Tot op heden is het complex in handen van de molenaarsfamilie die de molen generaties lang uitbaatte. In het kader van een potentiële aankoop vraagt de stad Genk een herbestemmingsonderzoek dat de mogelijkheden van de site als onthaalpunt voor De Maten en De Wijers, ontmoetingsplek voor de buurt en als knooppunt langs de Stiemerbeek aftast.

Lotte Luykx ontwikkelt als enige een krimpscenario. Daarbij blijft enkel de historische kern van het complex behouden: het molengebouw met de gevel en molen aan het water. Ze onderzoekt hoe de andere delen van het rommelige amalgaam gefaseerd kunnen worden weggelaten. Zo ontstaat in haar bouwprogramma een onderscheid tussen een beperkte basis van vaste programma's in de molen – onthaal en sanitair – en wisselende programma's in tijdelijke structuren. Hiervoor ontwerpt Luykx een nieuwe constructie die bij evenementen als tentoonstellingen of buurtfeesten kan worden opgetrokken op de locatie van de inmiddels verdwenen molenaarswoning. Dit gebeurt pal in de as van de doorgangsweg die hierdoor tijdelijk wordt afgesloten. Verder wil ze enkele *stations d'artistes* voorzien, kleine mobiele werkruimtes die als kunstenaarsresidentie dienstdoen en vrij in het landschap kunnen worden neergezet. Zo hoopt ze het gebied, ooit erg geliefd bij landschapsschilders, niet alleen voor natuurliefhebbers maar ook voor kunstenaars opnieuw aantrekkelijk te maken. In de lijn van haar krimpscenario, waarbij het gros van de gebouwen wordt afgebroken, zet Luykx ten volle in op de beschikbare waterpartijen. Ze wil de plek inschrijven in het grotere netwerk van vijvers in de buurt, met een herbestemming tot ecologische zwemzones in de voormalige zwemvijver en de Stiemerbeek ter hoogte van de Molen. De inzending van Luykx is veelbelovend, al weegt de meerwaarde van haar voorstel om enkel de dakconstructies van de bijgebouwen te laten staan misschien niet op tegen de technische implicaties van dergelijke ingreep. Ook lijkt het interessant te onderzoeken of de tijdelijke constructie op de plek van de voormalige molenaarswoning niet permanent zou kunnen blijven staan. Tot slot benadrukt Luykx dat een samenwerking of dialoog met een beeldend kunstenaar haar project nog verder kan versterken.

Herbestemmingsonderzoek voor het voormalig openluchtwembad Sport Vlaanderen Hofstade

Sport Vlaanderen is eigenaar van een groot recreatiedomein in Hofstade dat in 1930 werd aangelegd om de bevolking een brede waaier aan sport- en ontspanningsmogelijkheden aan te bieden. Als adviseur van het ministerie van Volksgezondheid ontwikkelde architect Victor Bourgeois het totaalconcept voor dit ambitieuze pilootproject. Op een deel van de site ontwierp Charles Van Nueten in 1939 een prachtig modernistisch openluchtwembad dat lang een van de grootste in Europa bleef. Het complex met onder andere kleedkamers, een pompgebouw en een schitterende cafetaria die in uitkraging over het zwembad uitkijkt, is op het einde van de jaren 1970 in onbruik geraakt.

Doorkruist met wandel-, loop- en fietstrajecten, voorzien van een groot strand met zwemzone, een hoogtouwencours en een speeltuin, heeft het domein in Hofstade momenteel een eenzijdig recreatieve functie. Dit strookt niet met de visienota 2020 van Sport Vlaanderen dat voor zijn eigen centra meer wenst te investeren in gespecialiseerde sportinfrastructuur voor sportkampen, topsporters, de opleiding van trainers of voor bovenlokale sportinfrastructuur die qua ruimtelijke impact of financiële investering moeilijk door een andere partner (lokale overheid, private partner,...) gerealiseerd kan worden. De haalbaarheidsstudie vraagt daarom niet alleen een herbestemmingsplan voor de voormalige zwembadinfrastructuur. Daarvan zijn zowel de zwembadkuip als de

cafeteria en het kleedkamergebouw in het zuiden beschermd als monument. Het pompgebouw en de luifel in het noorden zijn geïnventariseerd als erfgoedrelict. Sport Vlaanderen wil ook de onbebouwde terreinen ten zuiden van het openluchtwembad, waarvoor Charles Van Nueten indertijd een stadion ontwierp, benutten. De functionele invulling van het voormalige zwembad wordt open gelaten, maar de voorkeur van Sport Vlaanderen gaat uit naar een sportfunctionele invulling. In de haalbaarheidsstudie wordt dan ook gevraagd configuraties te onderzoeken waarbij een nieuwe sporthal, een zwembad, onderwijslokalen en kantoren voor de eigen administratie in het ontwerpvoorstel geïntegreerd worden. Helemaal in het zuiden grenst het projectgebied aan de toegang van de hoofdparking, waardoor het ontwerp ook richting kan geven aan de ruimtelijke invulling van het volledige domein. Hoewel Sport Vlaanderen voor de herbestemming van het openluchtwembad ook niet-watergebonden scenario's mogelijk acht, wijst het agentschap Onroerend Erfgoed erop dat de kwaliteiten van het bestaande patrimonium momenteel sterk geënt zijn op de aanwezigheid van grote waterpartijen. Daarnaast mag de waterproblematiek in het projectgebied niet uit het oog worden verloren. Enerzijds is er het zeer hoge grondwaterpeil op de site en anderzijds wordt de zone van het openluchtwembad geregeld overstroomd door de Zwarte Beek.

De waterhuishouding van het domein wordt op bijzonder prikkelende wijze ingezet in het artistiek project van kunstenaars/architectenduo 88888 van Karel Burssens en Jeroen Verrecht. Zij onderscheiden hiervoor drie schaalniveaus. Op grote schaal nemen ze de problematiek van het 'pompen' als aanleiding voor de ontwikkeling van een dynamische watersculptuur die het zwembad op gezette tijden laat leeglopen of uit zijn oevers laat treden. Voor een tweede, kleinere ingreep verwijzen ze naar een eerder project dat ze uitvoerden op het kasteeldomein van Horst in 2016, waarbij ze met een sculptuur in het water als het ware een rechthoekige uitsnede uit het watervolume sneden. Ten derde stellen ze met *relics of the past* een aantal kleinschalige sculpturen voor. Kleine knipogen naar het oorspronkelijke buitenzwembad zoals een gouden afgietsel van een handdoek aan een kapstok kunnen over de hele zwembadsite opduiken. Naast hun artistiek luik suggereren Burssens en Verrecht, die in het verleden een architectuuropleiding genoten, ook architectuurvoorstellen voor de site. Vooral wat de inpassing in de grotere structuur van het domein betreft, is hun voorstel overtuigend. Gebaseerd op het oorspronkelijke ontwerp van Bourgeois, stellen ze een circulatie-as voor die de verschillende zones van het domein als een sequentie van pleinen aan elkaar rijgt. De as vertrekt op de parking en loopt tangenciaal langs het projectgebied. Het openluchtwembad fungeert zo als eerste halte – 88888 heeft het over een 'poort' – voor de bezoekers die het domein via de hoofdparking betreden.

Ook Stefan Vriend voorziet een centrale as die vanaf de parking het volledige domein ontsluit. In die zin is zijn voorstel compatibel met dat van 8888. Maar bij Vriend snijdt de circulatie-as het projectgebied en het openluchtwembad zelf middendoor. De as verbindt het nieuwe sportcomplex ten zuiden van het openluchtwembad met de erfgoedrelicten aan de overzijde. Daar worden de kantoren voor de administratie van Sport Vlaanderen ondergebracht. Om de

bestaande visuele relaties tussen de gebouwen rond de kuip te behouden, heeft Vriend de circulatie grotendeels ondergronds georganiseerd. Bij de doorsteek in het zwembad is de ooghoogte van de wandelaar dezelfde als die van de zwemmers die ooit het bad bevolkten. In de beschermde modernistische gebouwen in het zuiden behoudt Vriend de oorspronkelijke functies van cafetaria en kleedkamers. Zij worden door de ondergrondse circulatie onzichtbaar verbonden met twee nieuwe volumes: het zwembad en het oefenbad. Die laatste zijn bovendien een verdieping in de bodem verzonken waardoor ze niet hoger boven het maaiveld uitrijzen dan de beschermde gebouwen van Charles Van Nueten. Het is een inventieve oplossing die het hele sportcomplex ondergronds op een functionele en droge manier verbindt zonder de erfgoedwaarde bovengronds in het gedrang te brengen. Minder overtuigend is het voorstel om midden in het bad een leslokaal in te planten. De ingreep blokkeert enigszins Vriends ambitie om de visuele relaties tussen gebouwen rond het bad te behouden en is ook nogal ingrijpend voor een relatief licht programma-onderdeel als een leslokaal. De spitsvondige ingrepen van 88888 lijken volgens de jury een mooie, poëtische aanvulling te kunnen bieden op het weldoordachte plan van Stefan Vriend en zijn keuze om de zwembadkuip als visueel en ruimtelijk verbindend element centraal te stellen in het ontwerp.

Nieuwe kansen voor erfgoed en herbestemming

De winnende voorstellen voor de zes projectsites van de Meesterproef 2017 illustreren de belangrijke rol die ontwerpers en kunstenaars spelen bij het activeren van waardevol patrimonium dat in onbruik is geraakt. Elise Eraerts, 88888 en Katinka de Jonge laten met hun poëtische ingrepen het belang zien van nieuwe strategieën om erfgoed niet alleen in de fysieke ruimte aanwezig te stellen, maar ook in ons bewustzijn. Zij proberen expliciet de onderliggende betekenissen die op de historische sites vastzitten terug voelbaar te maken. Eraerts roept het mystieke verleden van de tumuli in Heers op met een nieuw uitvaartritueel. 88888 brengt de vroegere zwemmers in Hofstade in herinnering door hun sporen in sculpturen te vereeuwigen. De Jonge gaat op zoek naar een taal die de waarde van de duiventil onder de vele gebruikers in en om het Hof ter Beke ter sprake kan brengen.

De projecten van Stefan Vriend, Tomas Dirrix en Charlotte Ardui bewijzen dan weer dat de toevoeging hedendaagse architecturale ingrepen het potentieel van beschermde monumenten kan versterken. Door zijn verzonken volumes en circulatie verzoent Vriend de schaal en functionaliteit van nieuwe volumes met die van het aanwezige erfgoed in Hofstade. Dirrix' nieuwe noordgevel voor de boerderij van Wortel-Kolonie opent de vleugel naar het omliggende gebied zonder het besloten stenige karakter van de vierkantshoeve te compromitteren. Ardui bedenkt een speels amalgaam van nieuwe tuinpaviljoenen die de duiventil van Wilrijk mee opnemen in een hedendaags 'hof van plaisantie'. Zowel het trio Philippe Breels, Bram Denkens en Jona Moereels als Lotte Luykx tonen overtuigend aan dat een ruimtelijke heroriëntering van historische sites nieuwe gebruikers kan aantrekken. Een weldoordachte visie op groter schaalniveau kan de historische sites voor nieuwe gebruikers toegankelijk maken en inschrijven in bestaande of nieuwe netwerken. Zo worden ze meer dan geïsoleerde artefacten, en kunnen ze fungeren als katalysator binnen een ruimer

geheel. Voor Breels, Denkens en Moereels is de configuratie van de nieuwe woonvolumes op de site 't Susterhuus in Wervik een kans om de bestaande kloostergebouwen en -tuinen op het omliggende dorpsweefsel te betrekken. Luyckx laat de fysieke omvang van het slagmolencomplex in Genk zelfs krimpen, want de waarde van de site zit veeleer in haar functie als knooppunt in de omgeving en als uitvalsbasis voor natuurliefhebbers en kunstenaars om het omliggende landschap te ontdekken.

Vernieuwende ideeën over de programmatische verschuiving van beschermde sites of de aanvulling met kwaliteitsvolle architectuur zijn vaak noodzakelijk voor een duurzaam behoud en beheer van ons erfgoed. De Meesterproef 2017 is een eerste, belangrijke stap om voor deze opgaven ook jong talent in te zetten. Dankzij de samenwerking van het team Vlaams Bouwmeester met het agentschap Onroerend Erfgoed kregen de ontwerpers tijdens de inspiratieweek én tijdens de atelierweek een gedegen inhoudelijke ondersteuning vanuit de twee belangrijkste kennisdomeinen. De mix van architecten en kunstenaars, het nauw contact met opdrachtgevers en erfgoedconsulenten, en de begeleiding door ervaren projectregisseurs genereerde een unieke dynamiek en bleek een bijzonder vruchtbare voedingsbodem voor verfrissende ideeën binnen de erfgoed- en herbestemmingsproblematiek. De winnende projecten zijn hierdoor stuk voor stuk architecturaal of artistiek uitdagend zonder de historische waarde van het erfgoed uit het oog te verliezen. De laureaten van de Meesterproef 2017 worden nu verder begeleid door hun projectregisseur met de diepe wens dat de opdrachten binnen afzienbare tijd gegund en uitgevoerd kunnen worden.

Birgit Cleppe